

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 5 Sayı/ISSUE 9 Yıl/YEAR: 2022

Alındı/RECEIVED: 01-06-2022 – Kabul/ACCEPTED: 23-06-2022

Türkiye Kırsalında Göç, Akrabalık Bağları ve Köylülüğün Sürdürülebilirliği

Migration, Kinship and Sustainability of Peasantry in the Rural Turkey

Oya TOPDEMİR KOÇYİĞİT¹

Abstract

Immigrations that started from rural areas of Turkey to urban areas in the 1950s continue to increase and there is an increase in immigration from urban areas to rural areas as well. The phenomenon of internal migration is discussed in many aspects, as it is the subject of different disciplines. In the discussions, basically, two main approaches come to the forefront that the depeasantry or peasantry will to be reconstructed according to current conditions. Some researchers are fixated on the idea that the peasantry will come to an end with the reasons such as the intensification of migration out of the village, reductions in agriculture and livestock

Öz

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan kırsal alanlardan kentsel alanlara göçler artarak devam etmekle birlikte kentsel alanlardan kırsal alanlara göçlerde de artış görülmektedir. Yaşanan iç göç olgusuna farklı disiplinler kendi yaklaşımlarıyla ilgi gösterirken yürütülen tartışmalar, temel olarak köylülüğün sonunun geleceği ya da güncel koşullara göre yeniden üretileceği etrafında şekillenmektedir. Köy dışına göçün yoğunlaşması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin azalması, proleterleşmenin artması gibi nedenler kimi araştırmacıları köylülüğün sonunun geleceği fikrine sabitlerken, kentsel alanlardan kırsal alanlara giderek artan göç, dayanışma örüntüleri

¹ Oya TOPDEMİR KOÇYİĞİT, Assist.Prof., Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Anthropology, Orcid: 0000-0002-9039-3295

Bu makale, 20-22 Mayıs 2022 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen 2.Uluslararası Göç Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

activities, and increase in proletarianization. On the other hand, the increasingly migration from urban areas to rural areas, the solidarity patterns and the sharing of family labor unite the others in the idea of the sustainability of the peasantry. In this paper, the place of kinship ties in the peasantry, which has changed its shape as a social category today, will be discussed. In the article, publications related to the theoretical views and researches in the classical and current literature on internal migration from rural areas to urban areas and from urban areas to rural areas will be used. These fieldworks underline that the meanings for home, land and family in Turkish villages, where migration and consanguineous marriages are common. The aim of the paper is to contribute to the current discussions about the peasantry by giving priority to look closely at the social and cultural world of rural communities.

Keywords: Peasantry in Turkey, immigration, proletarianization, kinship, rural sustainability.

ve aile emeğinin paylaşımı gibi nedenler de diğerlerini köylülüğün sürdürülebilirliği fikrinde birleştirmektedir. Bu makalede, günümüzde sosyal bir kategori olarak şekil değiştiren köylülükte akrabalık bağlarının nasıl bir yeri olduğu konusu ele alınacaktır. Makalede, klasik ve güncel yazında yer alan hem kırsal alanlardan kentsel alanlara hem de kentsel alanlardan kırsal alanlara yönelik iç göç konulu dikkat çeken kuramsal görüş ve araştırmalarla ilgili yayınlardan yararlanılacaktır. Yapılan alan araştırmaları, göçün ve akraba evliliklerinin yaygın olduğu Türkiye köylerinde güncel akademik yazında kırsal sürdürülebilirlikte sıklıkla göz ardı edilen ev, toprak ve ailenin anlamlarının altını çizmektedir. Makalenin amacı, kırsal toplulukların sosyal ve kültürel dünyasına yakından bakmaya öncelik vererek köylülük hakkındaki güncel tartışmalara katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye’de köylülük, göç, işçileşme, akrabalık, kırsal sürdürülebilirlik.

Giriş

Türkiye’de iç göçler, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde de yaşanmış bir olgu olup, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanmıştır (Akkayan, 2003, s.30). Türkiye’de 1950’li yıllar itibariyle köylerden kentsel alanlara doğru gerçekleşen göçler, artarak günümüze kadar sürmüştür. 1950’de her dört kişiden üçü köy nüfusunu oluştururken kentlerde yaşayanların oranı %25’ti (Adıgüzel, 2016, s.43). Türkiye’de il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2021 yılında %93,2 olmuştur. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7 (6,8)’dir (TUIK, 2021). Günümüzde kırsal alanlarda yaşayanların oranının bu denli düşük olmasının ana nedenini, kırsal alanlardan göçler oluşturur.² Yetmiş yılı aşan bir süreçte kentsel ve kırsal alanlardaki nüfusta gerçekleşen bu denli büyük değişim, farklı disiplinlerin araştırma konusu olmuştur ve birçok yönden tartışılmaktadır. Sosyal bilimlerin

² Buna ek olarak, 2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı büyükşehir yasının bu oranlara etkisini de dikkate almak gerekir. Buna göre Türkiye’de büyükşehir sayısı otuz olmuştur. Sınırları il mülki sınırları ile eşitlenen yeni büyükşehir belediyeleri kurulurken, İl Özel İdareleri ve köylerin yanı sıra belde belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Büyükşehirlerin tamamında, 2014 yılı Nisan ayı ile birlikte köyler aynı adla mahalleye, beldeler de beldenin adıyla tek mahalle olarak köyler gibi ilçeye bağlı mahallelere dönüştürülmüştür (Demirkaya ve Koç, 2017, s.124).

köy çalışmalarına ilgisi de Türkiye’de 1940’lardan başlayarak günümüze kadar uzun yıllar azalan fakat son yıllarda yavaş yavaş artan bir ilgiyle süregelmiştir.

Kırsal alana yönelik yapılan araştırmalara kronolojik olarak bakıldığında araştırmaların uzun bir süre tarımsal dönüşüm paradigması çerçevesinde ele alındığı ve ardından da araştırmacıların farklı konulara yöneldiği görülür. Sirman (2001), yaptığı değerlendirmeye bu dönüşümü ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre, tarıma kapitalist ilişkilerin girmesiyle birlikte 1940’larda başlayan araştırmalarda köy toplumlarında oluşan değişme temel araştırma konusu olurken, 1950-1960’lı yıllarda daha çok modernleşme ve gelişme konu edilerek bunun köylerdeki yansımaları araştırılmıştır. Türkiye’de yapıldığı dönemlere damgasını vuran ve bu makalede de üzerinde sıklıkla durulacak olan klasikleşmiş etnografik kırsal alan araştırmaları arasında önemli eserler yer almaktadır. Örneğin; Niyazi Berkes’in Ankara’nın 13 köyünde gerçekleştirdiği *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* (1942), Mümtaz Turhan’ın *Kültür Değişmeleri* (1969), Paul Stirling’in Kayseri’nin iki köyünde gerçekleştirdiği *Turkish Village (Türk Köyleri)* (1966), Nermin Erdentuğ’un Elâzığ’ın iki köyünde gerçekleştirdiği *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki* (1956) ve *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki* (1971),

Carol Delaney’in bir Ankara köyünde gerçekleştirdiği *Tobum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji* (2009).

Sonraki yıllarda modernist paradigma eleştirilmeye başlanmış, daha çok tarımın ne ölçüde kapitalistleştiği konu edilmiştir. Buna karşılık, 1970’lerde Marksist bakış açısıyla modernleşme üzerinden tarımsal dönüşüm ele alınsa da kapitalizmin tarıma girişini düzenleyen siyasal boyutu dikkate alınmamıştır. Siyasal boyutun gündeme gelmesi, 1980’lere denk gelmiş olup araştırmaların odağı yerel iktidar ilişkilerine yönelerek yerel ilişkilerin yeniden üretimi ve yereldekilerin bundaki rolü araştırılmıştır. Kırsal alanlara yönelik araştırmalarda ele alınan konuların daha da çeşitlenmesi, 1980 sonrası yapılan araştırmalarda görülür. Bu araştırmalarda göç, kitle iletişim araçlarının yerel kültürel etkisi ve kentli toplumsal hareketler ağırlık kazanmıştır. Ayrıca, 1970’li yıllar itibariyle köy/kent ayrımından sınıf ve cinsiyetin sorunsallaştırıldığı da görülür. Kırsal alana yönelik araştırmalara, 1990’lara gelindiğinde GAP ve etnik göç araştırmaları eklenmiştir. Günümüze doğru ise popülizm, kültürel direniş biçimleri, kadın hareketleri, çevrecilik gibi pek çok konu gündeme taşınmış ve gelişmenin yerelde yarattığı toplumsallık biçimleri sorgulanmıştır (2001, s.251-253).

Sirkeci ve Yüceşahin de demografik, toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamda etkileri ve önemi büyük olan iç göçlerin, Türkiye akademisinde uzun bir dönem kırsal kesimden kentsel kesime yönelmiş olan göçleri konu edindiğini ve kentleşmenin bir dinamiği olarak ele alındığını, özellikle 1970’li yıllarda yoğunlaşan iç göç konulu araştırmaların ise son yıllarda yeniden bir canlanma eğiliminde olduğunu vurgular (2014, s.2). İç göç konulu araştırmaların artmaya başlamasının önemli bir nedeni, son yıllarda kentsel alanlardan kırsal alanlara doğru yapılan göçlerdeki artıştır. 1995–2000 döneminde nüfusun %20,06’sı kentlerden köylere göç etmiştir. Köylere göç edenlerin sayısı bir önceki döneme (1985–1990 döneminde %12,60) kıyasla yaklaşık olarak iki kat yükselmiştir (Güreşçi, 2010, s.80). Adıgüzel’e göre bunun nedeni, 1980 sonrası liberal politikalar ve 1985 sonrası yaşanan terör olaylarıdır (2016, s.35). Gerçekten de yukarıda aktardığım gibi Türkiye’de yapılan kırsal alan araştırmalarının kronolojik sıralaması, kırsala yönelik araştırma konuları ile Türkiye’de yaşanan siyasal gelişmelerin birbirine paralel bir seyir izlediğini göstermektedir.

Son yıllarda dikkat çekici bir biçimde Türkiye’de kırsal alan araştırmalarına yeniden bir yönelmenin olması, güncel kırsal alanlarda yaşanan göç örüntülerinin nasıl tartışıldığına odaklanmayı gerektirmektedir. Türkiye göç yazınında yer alan tartışmalar, iki temel yaklaşım etrafında şekillenmektedir. Bunlardan biri, köylülüğün sonunun geleceğine diğeri ise güncel koşullara göre yeniden üretilerek kendisini devam ettireceğine

yöneliktir. Kırsal alan yaşamında günümüzde giderek daha fazla oranda dışarıya göçün yoğunlaşması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde azalmalar, metalaşma ve işçileşmenin artışı gibi nedenler kimi araştırmacıları köylülüğün sonlanacağı fikrine sabitlemektedir. Öte yandan, giderek popülerleşen kentsel alanlardan kırsal alanlara göç olgusu, kent ve köy sakinlerinin akrabalık bağlarıyla karşılıklı dayanışması ve aile emeğini ortaklaştırma gibi nedenler de aralarında antropologların da yer aldığı diğer araştırmacıları yeni köylülük biçimleriyle köylülüğün sürdürülebilirliği fikrinde birleştirmektedir³.

Birçok araştırmacı, yürütülen tartışmaların dayanakları bakımından Türkiye’de 1980’li yıllardan bu yana yürütülen neoliberal politikaların kırsal alanın ekonomik, toplumsal ve kültürel dinamiklerini derinden etkilediğini işaret ederler. Öyle ki, üretilen politikaların bir sonucu olarak kırsal alanlardan kentsel alanlara yapılan göçlerin devam etmesi, kırsal alanlardaki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde yoğunluğun azalması, mülksüzleşme, piyasa ekonomisinin ve ulus ötesi şirketlerin hegemonyasında ücretli ve mevsimlik işçileşmenin artması söz konusu. Kırsal alanların cazibesinin azalmasında, kentlerdeki çalışma yaşamında sigortalılık, ücretin düzenli ödenmesi, kadın emeğinin görünürleşmesi gibi olanaklarla birlikte eğitim, sağlık vb. hizmetlere erişimin kolaylığı da etkili olmaktadır (Eren, 2017; Keyder ve Yenal, 2015a; Keyder ve Yenal, 2015b; Kayaalp ve Karsak, 2018; Önal, 2017). Dahası, Ankara kırsalında yürütülen bir geri göç araştırması da artık kırsal alanlarda yaşanan tarımsal dönüşümler ve kentsel alanlardaki ekonomik faaliyetlere katılma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişme arzusu gibi nedenlerin, yerleşik yaşamdansa birden fazla ikamet içeren daha hareketli bir toplumsal yaşamı gerektirdiğini gösterir (Bulut ve Dinçmen, 2021, s.16).

Yaşanan insan hareketliliğiyle birlikte kent ve kır birlikteliğinin ve bütünleşikliğinin sıkça hissedildiği günümüzde, güncel yazında büyük ölçüde köylülüğün itibar kaybettiğine ve yok olacağına yönelik tartışmalar yaşansa da kentsel yaşamın ve kültürel mirasın devamlılığının sağlanması gibi faktörlerin de etkisiyle köylülüğün sürdürülebilirliğinin sağlanmasına ayrı bir önem verildiğinden de söz edilebilir. Fakat, meselenin derin ve ilk bakışta görünmeyen katmanlarını ortaya koyabilecek nitelikte hem her iki alanı bir arada hem de disiplinler arası bir perspektifle ele alan araştırmalara pek rastlanmamaktadır. İlk yapılması gerekenlerden biri, disiplinler arasındaki ayrımların kalkması gerektiğine yöneliktir. Bunun yıllar önce ilk altını çizenlerden biri Paul J.Magnarella olmuştur. Ona göre kırsal alan çalışmalarının antropolojik veya sosyolojik olarak ayrılmadan ele alınması gerekir (Akkayan, 1980, s.123). Paul Stirling de kır ve kent ayrımını basit ve hatalı olmasının, her ikisi arasındaki ilişkiyi araştırmayı zorlaştırdığını desteklemiş, Kayseri’nin Sakaltutan ve Elbaşı köylerinde yaptığı alan araştırmalarında yapısal faktörler ve yerel koşulları birlikte değerlendirmiştir (Kayaalp ve Karsak, 2018, s.85). Ayrıca diğer disiplinlerin de perspektifleri, konunun farklı boyutlarını ortaya koyacağından giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Öte yandan etnografik alan araştırmalarının artması, kır-kent ilişkisinin derinlikli analizlerinin yapılması açısından gereklidir. Sirman’ın dikkat çektiği gibi kırsal alan araştırmalarında özellikle gelişmecilik ve modernite arzularının aldığı yeni biçimler ve yarattığı öznellikler, daha fazla araştırılmayı beklemektedir (2001, s.254). Köy ve köylülüğe dair etnografik araştırmalar, artık farklı olarak bir ağ içerisinde yer alan çeşitli aktörlerin birbirleriyle ilişkilerine, etkileşimlerine, müzakerelerine yani “sürece” odaklanılarak araştırılmaktadır (Kayaalp ve Karsak, 2018, s.83). Gerçekten de kırsal alanın toplumsal örgütlenmesinin aldığı yeni biçimlerin nasıl olduğunu ortaya koymak, kırsal alanın kendi içinde, kentle ve hatta daha da ötesiyle ilişkisini gösterecek olup köylülüğün daha büyük bir bütünün içinde aldığı yeni konumları açık edecektir. Günümüzde artık Türkiye’de köylülüğün, kırsal ve kentsel alanı kapsayan, içiçe ve bütünleşik bir formda biçim değiştirdiğini kabul etmemek mümkün olmadığına

³ Makalenin ilerleyen kısımlarında bu yaklaşımlar detaylı olarak ele alınacaktır.

göre köylülüğü kültürel anlamda sürdürülebilir kılan etkenler, kentlere ekonomik nedenlerden dolayı yapılan göçler ve kentsel yaşamdan bunalan ya da kentten beklentilerini karşılayamayanların kırsal alanlara yaptıkları göçler bir arada ve geçirdiği süreçler ele alınarak daha iyi anlaşılabilir. Zira bu göçler artık ya birbirinin devamı ya da birbirinin etkisiyle biçimlenmektedir.

Kırsal alanlar odağında yaşanan gelişmeler, farklı disiplinlerin ilgisiyle makro ölçekte demografik, siyasi, ekonomik ve toplumsal etkilerine odaklanarak değerlendirilse de hane düzeyinde yaşanan değişim ve dönüşümler, Türkiye kırsalını daha yakından anlaşılır kılmayı sağlar. Örneğin ev, toprak ve aile (ocak/soy, akrabalık, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal hayat, sınıf ve güç dengeleri) buna örnek verilebilir. Bir başka ifadeyle, kırsal alanın toplumsal örgütlenmesinde en küçük birim olarak bilinen haneyi⁴, köy ve kent biraradlığında ve detaylı bir şekilde anlamaya çalışmadan Türkiye’de köylülüğün geleceğine dair söz söylemek eksik kalacaktır.

Bu makalede hem kırsal alanlardan kentsel alanlara hem de kentsel alanlardan kırsal alanlara yönelik klasik ve güncel yazında yer alan göç verilerinden yararlanarak köylülüğün devamlılığının sağlanmasında akrabalık bağları ve bu bağlarla kurulan anlayışların ve ilişkilerin nasıl etkili olduğu ele alınmaktadır. Makalenin amacı, günümüzde giderek daha fazla oranda işçileşiyor olsa da köylülüğün sürdürülebilirliğinde etkili olan aile ve akrabalığa dikkat çekerek literatüre katkı sağlamaktır. Bu maksatla makalede, klasik ve güncel yazında yer alan hem kırsal alanlardan kentsel alanlara hem de kentsel alanlardan kırsal alanlara yönelik iç göç konulu dikkat çeken kuramsal görüş ve araştırmalarla ilgili yayınlardan yararlanılacaktır. Bu bağlamda veri kaynaklarından biri iç göç konusuyla ilgilenen farklı disiplinlerden araştırmacıların yayınları iken diğeri ise Türkiye’de iç göçün başladığı tarihten bu yana Türkiye’nin farklı bölgelerinde yapılan klasik veya güncel alan araştırmalarıdır. Makalede yararlanılan yayınlar, günümüzde bir toplumsal kategori olarak gittikçe biçim değiştiren köylülüğün sürdürülebilirliğinde akademik yazında sıklıkla göz ardı edilen akrabalık bağlarının nasıl bir yeri olduğunu açık etmektedir.

Yapılan literatürel değerlendirme, günümüzde bir toplumsal kategori olarak gittikçe biçim değiştiren köylülüğün sürdürülebilirliğinde Türkiye köylerinde yaygın görülen akraba evliliklerinin, akrabalık bağlarının, ev, toprak ve aileye yönelik anlam üretimlerinin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Zira hane, köylerde toplumsal birlikteliğin kurucu unsuru olarak birleştiren/birliği oluşturan özellikleri hâlâ içinde barındırmaktadır. Makalede, kırsal alanda yaşam alanı olarak tasavvur edilen “ev”in (hane) anlamlarına ve “ev”i sürdürülebilir kılan ocağın (soyun) nasıl kurulduğuna, köy içi yaşamın devamlılığını sağlayan ve bir arada yaşamının dayanağı olan toplumsal hayat kurgusuna, köy içi müşterek alanların kullanılabilirliğini olanaklı kılan toprakla kurulan ilişkiye ve kırsal alanda mülksüzlüğün bir sonucu olarak işçileşmeye doğru yol alan hareketlilikte yaşanan süreçlere değinilecektir.

Köylülüğün dönüşümüne yönelik tartışmalar

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru dünyada kapitalist üretim biçimine geçişle birlikte ekonomik, toplumsal ve kültürel değişmelerin yaşanmaya başlanması, tarımsal faaliyetlerin ve köylülüğün geleceği konusunda yapılan tartışmaları da alevlendirdi. Çalışmalarında tarım ve köylülüğü sorunsallaştıran Karl Kautsky, 1899’da “*tarım sorunu*”na dikkat çekerek kırsal alanlarda tarımsal faaliyetlerin devam ettirilmesinin giderek

⁴ Köylülükte hane, hem bir yuva hem de iktisadi bir birimdir. Hane ekonomisi, aile birliğinin ortak bir kaynak ve emek havuzu çerçevesinde oluşturulması temeline dayanır (Wolf, 2000, s.32, 105).

zorlaştığına vurgu yapmıştır. Tarım sorunu, kapitalist üretim biçiminin, farklı coğrafyalarda gelişmesi ve egemen hale gelmesi sürecinde, feodal ya da diğer prekapitalist üretim biçimlerine ait tarımsal yapıların yıkılması ya da kapitalizme uygun hale gelecek biçimde dönüştürülüp eklenmesiyle ilgilidir. Eski üretim biçimine ait üretim, mülkiyet ve iktidar ilişkileri, dolayısıyla eski toplumsal sınıflar çözülerek ortadan kalkmakta, bunların yerini yeni düzenin üretim, mülkiyet ve iktidar ilişkileri almaktadır. İnsanların sınıfsal aidiyetleri, yani maddi varoluşları, kimi zaman çok sert ve devrimsel biçimde, onlar yaşarken değişmektedir. Dolayısıyla süreç, yaşandığı her coğrafyada farklı gerilim ve dirençlerle karşılaşmıştır. “*Tarım sorunu*” bu gerilim ve dirençlerin toplu olarak isimlendirilmiş halidir (Önal 2017, s.729-730).

Köylülüğe dünyada antropolojinin ilgisi, 1800’lerin ortalarında disiplinin ortaya çıkmasına kadar götürülebilir fakat esasında 1930’lu yıllara kadar etnografik araştırmalara pek rastlanmaz. Ardından ise köylü toplumlara ilde önemli bir artış görülür (Gamst, 1974). Dünyada tarım ve köylülük, yıllar içinde “sorun” olarak tartışılırken Türkiye, Cumhuriyetin kurulma sürecini yaşıyordu. Türkiye’de kırsal alana akademik ilgi ise 1940’lı yıllarda farklı disiplinlerin araştırmalarıyla başladı. Kırsal alanı konu edinmeye başlayan ilk çalışmalar, Türkiye’nin kuruluş ilkeleriyle bağdaşık bir şekilde kalkınmacılık, modernleşme vb. konulara odaklandı. Fakat öngörülen kırsal kalkınma modellerinin ilerleyen zaman içinde kurulamaması ve kapitalizmin artan etkisiyle birlikte tarımda 1970’lerden itibaren görülen neoliberal etkiler, Türkiye’de kırsal alanla ilgili tartışmalarda kültürel konulara da odaklanılmasını gerektirdi (Kayaalp ve Karsak, 2018). Neoliberal kapitalizmin kırsal alana 1980’lerde artan etkisi de köylülüğün bu etkiden epeyce nasibini almasına ve “köylülük” kavramının yeniden sıkı bir şekilde tartışılmasına ortam yarattı.

Geliştirdiği tipolojisinde köylülüğü, aile emeğine dayalı ve aile ilişkileriyle gerçekleşen tarımsal işletme olarak kavramsallaştıran Teodor Shanin’e göre cemaat olarak varlık gösteren köylülerin temel gelir kaynağı toprak tarımıydı ve köylüler kendi ikâmesini bu yolla sağlayabiliyordu (1971). Günümüzde artık Shanin’in açıkladığı tipolojisindeki gibi köylülüğün tanımlanmasında aile emeğine dayalı ve aile ilişkileriyle gerçekleşen tarımsal işletme fikri pek de kabul görmüyor. Bununla birlikte köylüler, yaşadığı ekonomik istismar giderek artan, “*kendi kendine yetmeyen*” veya “*kendi kendini idame ettiremeyen*” ve cemaatten daha da karmaşık bir toplumsal oluşum olarak görülmektedir (Keyder ve Yenal, 2015a, s.18).

Neoliberalizmle birlikte toprağın ve emeğin metalaşmasındaki artış, kuşkusuz köylülüğün sürdürülebilirliğini olumsuz anlamda etkilemektedir. Eric Hobsbawm, günümüzdeki köylülüğü “*köylülüğün ölümü*” şeklinde kavramsallaştırmıştır (1996). Onun kuramından yola çıkarak Türkiye kırsalında toprağın metalaşması sonucunda köylülüğün tasfiye olabileceği iddia edilmektedir (Keyder ve Yenal, 2015a, s.19). Bilhassa toprağın metalaşmasının, toprağın köylülerin ellerinden çıkması, köylülerin mülksüzleşmesi, piyasaya eklenmesi ve işçileşmesine yol açtığına yönelik güçlü argümanlar geliştirilmektedir (Önal, 2017). Buna ek olarak, kentin çekiciliğinin, kırsalın da iticiliğinin azaldığı ve “sözleşmeli çiftçilik” olgusunun popülerleştiğine yönelik fikir de gündemde önemli bir yer tutmaktadır (Keyder ve Yenal, 2015b, s.172).

“Köylülük ölüyor” tartışmalarının aksine geliştirilen argüman ise Alexander Chayanov tarafından geliştirilen, analiz birimi olarak haneyi alan “*köylülüğün direniş*” kuramına dayanır (1925). Buna göre köylüler, tehlike hissettikleri anda varlıklarını sürdürebilmek için direnç gösterirler, her şeye rağmen ayakta dururlar. Köylülüğün ölümünü zorlaştıran olgu ise köylülerin daha fazla çalışarak kendi kendini sömürmesidir (Aydın, 2016, s.46). Eric Wolf (2000) bu kendi kendini sömürme olgusunu açıklarken köylünün nispeten mevcut olan özerkliği sürdürülebilir kılınırsa köylülüğün, varlığını değişkenler ve çoklu formlarla yeniden üreterek sürdüreceğine işaret

eder. Birçok badire⁵ atılan köylülerin geçmişte de piyasadan bağımsız hareket etmediğini vurgulayan Van der Ploeg (2012) da “yeni köylülük” kavramını ortaya atarak köylülüğün defansa geçişini açıklamaya çalışır. Fakat bu kavramsallaştırması, üreticiye yönelik detaylı veri sunmadığı ve kırsal alanlara geri göç edenleri pazar ilişkilerinden soyutlayıp geçimlik üretim yaparak kapitalizme direnç gösterdikleri şeklinde genellemesi açısından eleştirilmektedir (Aydın, 2016, s.54; Önal, 2017, s.737). Ürünün değerini belirlemede piyasa ekonomisinin ve devlet organlarının baskın olduğu bir ortamda köylülük, ayakta kalmaya çalışsa da ulusal ve/veya uluslararası büyük sermayelerin tarım ve hayvancılık gibi hem üretim hem de tüketim alanında hâkim olması, bu direnişi güçleştirmektedir (Köymen, 2009).

Köylülükle ilgili güncel tartışmalarda ise çağdaş kapitalizmin hızlı dönüşümüyle birlikte 1970’li ve 1980’li yıllarda Marksist ve Marksist olmayan çevreler tarafından yürütülen ve “tarım sorunu” etrafında şekillenerek üretilen “üretim ilişkileri” ve “köylülüğün direnişi” kuramlarının ötesine geçilmesi gerektiğine yönelik eleştiriler öne çıkmaktadır. Önceki yaklaşımların yetersizliği, “üretim ilişkileri” kuramının ulus devleti, Chayanov’dan esinlenen “köylülüğün direnci” kuramının da köylü hanesini analiz birimi olarak almasına dayandırılmaktadır. Öne sürülen *Üçüncü Dünya Rejimi* kavramı, sermayenin tarım üreticilerini doğrudan veya dolaylı olarak denetim altına alma mekanizmalarını irdeleyerek ulus ötesi şirketler tarafından yürütülen küresel gıda zincirlerine dikkat çekmektedir. Bu noktada örneğin 1990’lardan itibaren Türkiye tarımından beklenen rol, giderek artan bir şekilde geleneksel ürünlerden uzaklaşıp küresel sermayenin istediği ürünlerde uzmanlaşmasıdır (Aydın, 2016, s.55). Fakat küresel sermaye tahakkümünde ürettiklerini zararına ya da çok küçük kârla satmaya yönelen köylüler, kendini sömürüp dirense de ürün pazarlayanlarla pazar ilişkilerini bozmaya, ek işler yapmaya ve göçe de zorlanabilmektedirler (Wolf, 2000, s.120-121).

Pazar, piyasa, küresel sermaye ve neoliberal politikaların birçok dönüşüme neden olduğu günümüz koşullarında kentsel alanın da etkisiyle köylülük, ayakta kalmak üzere ya göç ederek kentsel alanlara katılmakla ya da bulunduğu ortamda köylülükle özdeşleşen üretim faaliyetlerinden uzaklaşarak biçim değiştirmektedir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken köylülüğün değişen yüzünde sıklıkla göz ardı edilense köylülüğün sürdürülebilirliği tartışmalarında sosyo-kültürel dönüşümlerin yeterince yer almamasıdır. Köylerde güncel koşullarda bu dönüşümleri ele alan mevcut araştırmalar sınırlı da olsa vardır. Örneğin Bakırçay Havzası dağ köylerinde yapılan bir araştırma (Eren, 2017), makalenin ilerleyen kısımlarında detaylı olarak ele alınacağı gibi köylerdeki erkeklerin işçileşmeye yönelmesinde köylerde yaşayan kadınların giderek köy dışı evliliklere yönelmesinin payı olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Küreselleşmenin pazara yönelik üreticiliğe geçişi hızlandırması ve köyde tarım dışı istihdamın artması gibi nedenler kır-kent dengesini sarısa da kır-kent arasında yakınlaşmalar yaşanmasına ve birbirlerini ayıran sınırların belirsizleşmesine de yol açmıştır. Bir yandan patrimonial anlayışın (soydan gelen toprak mülkü) giderek terk edildiği bir ortamda, toprağın metalaşma derecesi arttıkça ve ticari bir unsur olarak kullanılması yaygınlaştıkça toprak mülkiyetine yönelik kültürel değer ve anlamlar değişmektedir (Özbudun ve Uysal, 2012).

⁵ Dünyanın birçok bölgesinde köylülerin yaşadığı sıkıntılar, büyük köylü hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur ve köylüler bu direnişlerinde büyük kayıplar vermişlerdir. Genel olarak kırsal alanda sükûnetin hâkim olduğunu ve bu nedenle de dünya köylü direnişi hareketlerinin devamlılığının olmadığını savunan Eric Wolf (1966), köylülerin bu anlamda sessizliğine dikkat çekerek bu sessizliğin ancak tehlike hissettikleri anda sese dönüştüğünü iddia etmiştir.

Öte yandan ise kırsal alanda özellikle toprağın metalaşmasının artması, köylülüğün sürdürülebilirliği konusunda farklı bir boyut da ortaya koymaktadır. Toprağın, geçmişe göre daha fazla oranda alınıp satılabilir bir meta gibi görülse de günümüz koşullarında her şeye rağmen köylülüğün devamlılığı açısından elde tutulması gereken bir değer olarak da kavranabilmesi, bu tartışmaların yönünü belirlemektedir. Yapılan güncel araştırmalar, toprağını bir şekilde ekip biçmeyi sürdüren köylünün, dışarıdan gelen baskılara karşı kendini ayakta tutabilecek çareleri akraba dayanışmasıyla çözmeye çalıştığını da göstermektedir. Tıpkı Sönmez'in (2000) Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan köylerinden yıllar önce kentlere göç eden fındık üreticilerinin köylerinde yaşayan akrabalarıyla dayanışmasını gösterdiği araştırmasında olduğu gibi. Bu araştırma da yine makalenin ilerleyen kısımlarında değerlendirilecektir.

Hayatın “esas sahne”si olarak ev, aile ve akrabalık

Üretimin temel ünitesinin aile olması ve toprağı işlemleri nedeniyle toprağa bağlı bir yaşamın sürülmesi, M.Ö.4000'li yıllardan Mezopotamya ve İran'da kurulan ilk medeniyetlerdeki ziraatçı toplumlardan beri süregelmektedir (Özbudun ve Uysal, 2012, s.93-119). Shanin'in, 1971'de geliştirdiği köylülük tipolojisi artık pek kabul görmese de köylülüğün aile emeğine dayalı ve aile ilişkileriyle gerçekleşen tarımsal işletme olduğuna yönelik fikir, köylü toplulukların azalan tarım ve hayvancılık faaliyetlerine karşılık hala karşılık bulmaktadır. Bu, dünya nüfusunun beslenmesinin halen önemli ölçüde köylü tarımı çiftçiliğine dayanmasıyla belli ölçüde ilişkilendirilebilir. Türkiye'de de nüfusları hızla azalan kırsal alan sakinleri, şayet toprağı varsa toprağına bağlı kalabilmekte ve bu bağlılığı aile ve akraba dayanışmasıyla sürdürerek yaşatmaktadır. Akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesi, kuşkusuz aile olarak varlık göstermek ve hane olarak örgütlenmekle gerçekleşmektedir. Bu noktada köylülüğün hane düzeyinde nasıl sürdürüldüğü ve müşterek hayatın nasıl organize edildiği kritik önem taşır. Kırsal alanda hane örgütlenişinde akrabalık biçimleri, hane üyelerinin rollerinin ve konumlarının nasıl olduğuna bakmak, akrabalık ilişkilerini daha iyi anlamaya çalışmak açısından önemlidir.

Türkiye'deki evlilik ve akrabalık kurumlarını betimleyen ilk araştırma örneklerini köy monografileri oluşturur. Köy monografileri sıklıkla Türkiye'deki değişmeyi konu edinerek ülkenin sosyal ve kültürel değişmesini ele almış, ardından da göç ve kentleşme olgusuna yönelmiştir. Yani, evlilik ve akrabalık konusu da “değişme” çerçevesinde ele alınmıştır (Altuntek, 2001, s.17). Yapılan köy monografilerinde görülebileceği gibi Türkiye'nin değişerek çağdaşlaşmasının “Batılılaşma” olarak kavranmasının birçok açıdan sorunlu yanlarına vurgu yapılmıştır. Örneğin Niyazi Berkes (2003), Osmanlı dönemindeki çalışmalarda akrabalık ve toplum yapısının dikkate alınmadığını vurgulayarak Batılılaşma hareketini taklitçilik nedeniyle sorunlu bulmuştur. Türkiye'de köylülükle ilgili yapılan ilk çalışmalar arasında yer alan ve kırsal alanda müşterek hayatı nelerin belirlediğini anlamaya çalışan önemli isimlerden biri olan Berkes, (1942) Ankara'nın 13 köyünde yaptığı alan araştırmalarında, köylülerin sosyal organizasyonuna, teknolojisine ve kıymetlerine yoğunlaşarak sosyal hadiselerin topluluğun bütünlüğünü nasıl sağladığını ve müşterek hayatı nasıl belirlediğini anlamaya çalışmıştır. Berkes'in, köylerdeki değişmeyi gösteren çalışmasıyla bir anlamda Türkiye'de köylülüğün nasıl ayakta kaldığına da yanıt aramaya çalışan ilk bilim insanlarından biri olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Mümtaz Turhan'ın da Türkiye'de kültürel değişme konusunu ele aldığı ve bir geri göç öyküsünü yansıttığı, 1936-1948 yıllarında Erzurum ve Kars kırsalında yürüttüğü uzun soluklu alan araştırması olan “*Kültür Değişmeleri*”nde (1969) Türkiye'nin batılılaşmasını, Batılıya benzer şekilde yaşıyor gibi görünmeye başlanarak gerçekleştirdiğine dikkat çekmiştir. Turhan, Türkiye'nin batılılaşmayı gerçek anlamıyla gerçekleştirememesini ise Batılılaşma hareketinde insan unsurunun göz ardı edilmesiyle açıklamıştır.

Köylerde müşterek hayatın evle ilişkili olduğunu yine Berkes'in araştırması gösterir. Buna göre, Ankara köylerinde evler "hayatın esas sahnesi" olarak görülür. Berkes, "esas sabne"de müşterek hayatı olanaklı kılan en önemli nedenlerden biri olan akrabalık ilişkilerine yoğunlaşır. Akrabalığın, birbirine yakın ikamet ederek, unilateral bir hat izleyerek yaşandığı ve soy düzeninin babayanlı⁶ ilerlediği Ankara köylerinde "tanıdıklık" en önemli mesele olarak görülür. "Tanıdık" veya "yabancı olmayan" konumlamalarla birbirleriyle yoğun ilişki kuran köylülerin "esas sahne"deki hayatında birlikteliğin sürekliliği, soyun "tanıdık"la sürdürüldüğü patriarkal düzenin yeniden üretilmesiyle sağlanır. "Yabancı"nın yerinin olmadığı köy içi ilişkilerde kendilerini "birlik" olarak ifade eden köylüler, bilgi, zihniyet, servet ve kıymetler bakımından kendilerini "yabancı"dan (kentliden) farklı görseler de karşılıklı birbirlerine tabi olduklarının da farkındalar. "Ev" in anlamlarına dair bir diğer incelikli analiz de 1980 sonrası yapılan araştırmalar arasında oldukça ses getiren, Carol Delaney'in Ankara kırsalında yürüttüğü "Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji" (2009) adlı araştırmasından gelir. Çalışmasında yaptığı saptamalar, "ev" in, tıpkı kadın bedeni gibi "barındıran" ve "koruyan" anlamda tezahürleri olduğunu vurgular.

Öte yandan köylerde toplumsal birlikteliği, devamlılığı ve aynı zamanda ayrışmaları mümkün kılan kültürel kurumlara dikkat çeken Nermin Erdentuğ, Elazığ'ın iki dağ köyü olan Hal Köyü (1956) ile Sün Köyü'nde (1971) patrilineal soy çizgisi ve partilokal bir yerleşim tarzı olduğunu vurgulamış, coğrafi olarak birbirine yakın olsalar da iki köy arasında kültürel açıdan önemli farklar bulunduğunu saptamıştır. Buna göre, bir Sünni köyü olan Hal Köyü ile bir Alevi köyü olan Sün Köyü'nde⁷ köy içi toplumsal birliktelik, evlilik tarzlarıyla yakından ilişkilidir. Sün Köyü'nde diğerinin aksine levirat⁸ ve sorarata⁹ rastlanmaması, paralel kuzen¹⁰ evliliklerinin yaygın olmaması gibi nedenler, köylerin anlayışları ve birbirlerine bakış açılarındaki farklılıklarıyla yakından ilişkili olup, uzun vadede bu komşu köyler arasındaki ittifakı bozarak bir arada yaşamın devamlılığına risk teşkil edebilmiştir. Tersine, köy içi müşterek yaşamı devamlı kılan ise her iki köyde de paylaşma, yardımlaşma, dayanışma, hediyeleşme, iş birliği yapma, sosyal anlaşmazlıkları önleme ve giderme gibi akrabalık vazifelerini sürdürmektir. Bundan başka, her iki köyde de görülen başlık parası alınması, aile ve akrabalık ilişkilerinde yardımlaşma, sosyal telafi, çeyiz parasının karşılanması, düğünden sonraki süreçte gelinin, eşinin aile üyelerine alacağı hediyelerin bütçesini sağlaması ve böylece iç ilişkilerin başlangıç itibarıyla sağlam kurulmasında önemli bir rol oynar. Bundan başka, Erdentuğ ve Berkes'in her ikisini de yukarıda sözü edilen çalışmalarında görülebileceği gibi bir köyü diğer köylere bağlayabilecek ve bu yolla köyler arası birliği sağlayabilecek akrabalık ise kan bağına dayalı olmayan akrabalık kurma biçimleriyle de gerçekleştirilmiştir. Kan bağına dayalı olmayan söz konusu akrabalık kurma biçimleri, özellikle kadınlar arasında gerçekleşen "ahiret kardeşliği"¹¹ ve "süt kardeşliği" ile "evlat edinme" gibi kültürel kurumlardan oluşur.

⁶ O dönem bu köylerde anne tarafı, akraba dahi görülüyor.

⁷ Bu araştırma ayrıca, bir Alevi topluluğun ilk bilimsel incelemesi olarak yurtiçi ve yurtdışında büyük ilgi görür. Bu çalışması ile Erdentuğ, o güne dek Aleviler hakkında enestle ilgili olarak üretilen "savsata" olarak gördüğü bilgileri aydınlatmış ve vurgulamıştır.

⁸ Bir erkeğin ölen erkek kardeşinin karısıyla yani yengesiyle evlenmesidir.

⁹ Bir erkeğin ölen karısının kız kardeşine yani baldızıyla evlenmesidir.

¹⁰ Aynı cinsten kardeş çocuklarının evliliği olan, amca kızı/oğlu veya teyze kızı/oğlu ile evlenme şeklinde gerçekleşen bir iç evlilik türüdür.

¹¹ Ahiret kardeşliği, bir köylünün bir başka köylüyle sonsuz bir bağ kurarak daha büyük bir toplumsal birlikteliği olanaklı kılıyor.

Köy içi akrabalıkların kurulmasında akraba evliliği önemli bir unsur olsa da bu evlilik biçimlerinde kadının konumu, köylülüğün sürdürülebilirliğinde en temel faktör olarak ortaya çıkar. Kadınların hane içindeki konumu, kan bağına dayalı olup olmamasına göre çeşitlilik gösterir. Köylerde kan bağına dayalı olarak kurulan akrabalık ilişkilerinde, kadının özellikle “erkek çocuk doğurma yetisi” ayrı bir önem taşır. Kadın, bir “ölüm kalım meselesi” olan erkek çocuk doğurmakla¹² önceki statüsünden (gelin) “daha esaslı bir statü”ye kavuşur. Gelinlikten erkek anneliğine geçilen süreçle birlikte kadın, hanenin “tam bir üyesi” sayılmaya başlayarak içinde yaşadığı toplulukla yeni bir bağ kurar (Berkes, 1942). Bu çalışmalara göre toplulukla kurulan söz konusu bağ, aile ocağının (soyunun) sürdürülebilirliğini sağlayarak topluluğu da sürdürülebilir kılar. Erkek çocuk doğurmak yoluyla patriarkal düzenin devamlılığı ve dolayısıyla da köylülüğün yerinde (köyde) sürdürülebilirliği sağlanmış olur. Türkiye’nin farklı köylerinde de benzer örüntülerin görülebileceği gibi patriarkal düzenin sürdürülmesinde “esas sahne”de her koşulda akrabalık oluşturma ve erkek çocuk doğurarak “ocağın tütmesi”ni sağlayan kadın figürü, hane içi ilişkilerde cinsiyet hiyerarşisi yoluyla patriarkal sistemi yeniden düzenleyici bir rol oynamaktadır. Patriarkal sistem, akrabalık yoluyla kadını (anneyi) erkeğe (erkek çocuğa) erkeği de toprağa bağlı kılarak bir toplumsal kategori olarak köylülüğü yeniden var etmiştir.

Köylülüğün sürdürülebilirliğine yönelik tartışmalarda örneklerden de görülebileceği gibi kuşkusuz ev, aile ve akrabalık oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Fakat eldeki güncel verilerin sınırlılığı bu konuda biz antropologların daha derinlemesine değerlendirme yapmasını güçleştirmektedir. Altuntek de var olan verilerin sınırlılığının Türkiye’deki evlilik örüntüsünü yeterince anlaşılmasını güçleştirdiğini vurgulamış ve Van’da kendi yaptığı araştırmayla akraba evliliklerinin yörenin toplumsal örgütlenmesi içinde nasıl bir sosyal güvence işlevi gördüğünü açıklamaya çalışmıştır (2001, s.19).

Toprak, mülkiyet ve köylülük

Köylülüğün, “esas sahne”deki erkeği toprakla ilişkilendirerek yeniden üretilmesinde toplumsal alanda erkek çocuğun anlamı kadar toprağa yüklenen anlamlar da kritik önem taşır. Erdentuğ, Hal Köyü’nde (1956) Berkes gibi soyun devamlılığına verilen öneme vurgu yaparak kadının, erkeğin tohumunu inkişaf ettiği bir toprak, bir tarla gibi görülerek anlamlandırıldığını ortaya koyar. Delaney de çalışmasında Erdentuğ’un tespitini doğrulamıştı. Buna göre toprak metaforuyla tasavvur edilen kadın, uğruna ölünecek şey olarak görülür. Bu köyde, nasıl tarlada toprak verimin kaynağı ise benzer şekilde kadın da aile içinde üremenin kaynağı olarak tasvir edilmiştir.

Berkes’in (1942) çalışmasında gösterdiği gibi köylerde “birlik”i sağlayan temel unsur, akrabalık ve kadınların hane içindeki konumunun nasıl oluşturulduğudur. Akrabalığın en can alıcı ilişki düzlemi olarak ebeveyn-evlat ilişkisine dikkat çeken Berkes, köylülerin, ebeveynlerden biri öldüğünde evli oğulların haneyi terk etmemesi gerektiğine, hane bütünlüğünün ve gelişmesinin ancak bu şekilde korunabileceğine yönelik geliştirilen kanaate işaret eder. Berkes, kadının, “doğurganlık yetisi”yle aile ocağının devamlılığının sağlanmasındaki temel rolü üzerinde dururken aynı zamanda bu devamlılığı sekteye uğratabilecek noktalara dikkat çeker. Örneğin, kentle teması daha fazla olan köylerde kadının diğerlerine oranla daha rahat bir yaşam kurduğu genel kabul görür. Bu köylerde tarlalarda daha az oranda çalıştırılan kadınlar nispeten konforlu bir yaşam sürerler. Tarlalardan uzak ve bedensel emeğin azaldığı bir yaşam vaat eden ve bir tür kentsel alan¹³ olarak görülen köylere gelin gitmek, daha fazla tercih edilmeye başlar.

¹² Kadının soy devamlılığını sağlayan erkek çocuk doğuramaması durumunda ise kumalık kurumu devreye giriyor.

¹³ Böyle köylere gelin giden kadınlar, kente göç etmiş gibi kabul ediliyorlar.

Paul Stirling (1966) de Kayseri'nin Sakaltutan ve Elbaşı köylerinde yürüttüğü alan araştırmalarında köylerde ekonomik sürdürülebilirliği mülkiyet, çalışma anlayışı ve ekonomik faaliyetler çerçevesinde açıklamaya çalışmış, kentle yakın ilişki içinde olmanın bir prestij göstergesi olduğunu ve erkeğin medeniliğin, kadının tarlalarda daha az çalıştırılmasıyla kurulduğunu vurgulamıştır. Kentle yakın ilişki içinde olmak prestij sağlayan bir unsur olmasına karşılık sahip olunan toprak miktarı, verimsiz olması nedeniyle aynı değere sahip olmayabilir. Kayseri köylerinde köylülerin mülkiyet anlayışı, müşterek alanların nasıl kullanıldığını ve köyde politik kimliğin göstergelerini ortaya koyar. Buna göre ortak otlak alanları içerisinde, yaklaşık yirmi yıla karşılık gelen süre boyunca kim nereye ekerse orası, artık mülkiyet belgesinden (tapu) bağımsız olarak onun mülkü kabul edilir. Toprak alınıp satılan bir meta muamelesi görmez. Bu durumda tapu da bir anlam ifade etmez. Tapu sahibi olmaya, düzenli vergi vermeyi gerektirdiği için itibar edilmez.

Toprağın para ettiği veya bir meta olarak değerinin yüksek olduğu durumlarda ise sürdürülen miras sistemi, köylülüğün devamlılığı açısından kritik bir önem teşkil etmektedir. Kaynakların tek mirasçıya geçmesine karşılık gelen bölünmez miras ile kaynakların birden fazla mirasçıya geçmesine karşılık gelen bölünebilir miras, kaynakların kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını gösteren miras sistemleri arasındadır. Bölünmez miras sisteminde amaç, kaynakların bir bütün olarak korunması yani parçalanmaması veya küçülmesidir. Bu sistem, alan ve alamayan mirasçılar arasında çatışmaya neden olabileceği ve alamayanları göçe zorlayabileceğinden, düşük emek maliyeti açısından sanayileşmenin gelişmesine yol açabilir. Bölünmez miras sisteminde örneğin Avrupa ve Japonya'da da görüldüğü gibi, neoteknik ekotipe yönelim yoğun olduğu için köylülüğün sürdürülebilirliği olasılığı artabilir. Bölünebilir miras ise görüldüğü Çin, Hindistan ve Ortadoğu'daki gibi küçük sanayi işletmelerini destekleyerek büyük işletmelerle rekabeti zorlaştırabilir. Bu sistemde de köylülüğün devamlılığı tehlikeli hale gelebilir. Sözü edilen miras sistemlerinin, kıtlık, nüfus baskısı, siyasi koşullar gibi ekolojik ve toplumsal baskılar yaşandığında birbirine dönüşmesi de mümkün. Yine de köylülerin paylaşma, yardımlaşma ve eşitleme stratejileri, köylülüğün sürdürülebilirliğini sağlamada önemli kültürel ve toplumsal etkenler arasında yer alır. Köylülerin geçici olarak birbirleriyle kurdukları ittifaklar (koalisyonlar), özellikle baskılar yukarıdan geldiğinde artarak sadece köylü ile köylü arasındaki ilişkileri değil, köylü ile köylü olmayan üstler arasındaki ilişkiler açısından da köylü birliğini olanaklı hale getirir (Wolf, 2000, s.121-136).

Köylüler, bütünlüğünü korumak açısından baskı karşısında ortak bir tavır sergileseler de kısıtlı imkânlarla ve zor koşullar içinde yaşamalarına karşılık işçileşerek ekonomik açıdan ilerlemeye farklı tepkiler verebilmektedir. Stirling (1966), Kayseri Bez Fabrikası'nda çalışmak ve bu yolla emekçi sınıfa katılmak istemeyen civar köylülerinin geliştirdikleri mülkiyet anlayışının, köylerde uzun vadeli yaşam sürme fikrinin dayanağını oluşturduğuna dikkat çekmişti. Fabrikada çalışmaya temkinli bir yaklaşım geliştiren köylülerin bu davranışını anlamaya çalışan Stirling, köylülerin düşüncesinde fabrikada sürekli ve disiplinli bir çalışma temposunun aile hayatını sınırlayacağı endişesi olduğunu saptar.

Kısacası, yapılan araştırmalarının gösterdiği gibi köylülüğün derin anlamları, toprağa yüklenen anlamların kadının ve çocuğun ailedeki rolü, soyun devamlılığı, kentle kurulan ilişki gibi birçok sosyal ve kültürel dinamikle yakından ilişkidir. Günümüzde toprağın metalaşması, işçileşme, kentle ilişkiler gibi köylülüğü hızla dönüştüren faktörleri daha iyi anlayabilmek de bu dinamiklerin güncel koşullarda derinlikli analizlerini sağlayacak etnografik araştırmalarla mümkündür.

Köyde işçileşme, geri göç ve güncel köylülük biçimleri

Turhan'ın Erzurum ve Kars arasında yer alan köylerde 250 yıllık kültür değişmesini inceleyen klasikleşmiş çalışması (1969), köylerde işçileşmenin nasıl gerçekleştiğine dair yapılan alan araştırmaları arasında

oldukça önemli bir yer teşkil eder. Turhan bu çalışmada, Rus işgali, Ermenilerin köylerden Rusya'ya göçü, 1928 depremi gibi zorunlu nedenlerden dolayı yaşadıkları köylerinden ayrılan ve yıllar sonra da köylerine geri dönen köylülerin yaşadıkları deneyimler sonucunda işçileşmeye giden öykülerine odaklanır. Turhan, 1948 yılında bu köylere yeniden gittiğinde köylere geri göç sonrası yaşanan değişimlere odaklanır. Bir anlamda köy yaşamının sürdürülebilirliğini nasıl sağlandığını anlamaya çalıştığı ifade edilebilir. Erzurum-Kars demiryolunun yapılmasıyla da ticari girişimcilik, ücretli işçilik, makineleşme¹⁴ vb. köylerde zengin-fakir dengesinin değişmesi gibi sınıfsal değişimler yaşanır. Ticarileşmeyle birlikte toprağın meta değerinin de artmasının, köylerden kasaba ve hatta şehirlere göçlere neden olduğunu saptar. Özetle, köylerde bilinçli bir değişim gerçekleştiğini vurgulayan Turhan, kır-kent arası karşılıklı temasların yenilikler doğurduğunu, değişimin nedeninin siyasi, iktisadi ve teknik bilgi eksikliği (mecburiyetler) olduğunu vurguladığı çalışmada, göç nedenlerinin ve bu şekilde işçileşmeye yönelmenin, fazla kazançtan çok rahatlık, konfor ve insani muamele görmek olduğunu kaydeder.

Köylülüğün sürdürülebilirliği tartışmalarına işçileşme, göç ve akrabalık ilişkileri özelinde katkı sunan güncel araştırmalar ise sınırlı da olsa görülmür. Örneğin Eren'in Bakırçay havzası dağ köylerinde yaptığı araştırmaya göre kadınlar, giderek köy dışından evlilik yapmayı ve kentsel alanlarda yaşamayı arzu etmektedir. Kadının tarım işinden uzak kalmaya yönelik istek ve beklentilerin artmasıyla birlikte evliliğini köy içinden gerçekleştirmek istememesi, köylerde erkeklerin bu beklentilere karşılık vermek üzere kentsel alanlarda iş arayışına girişmesine yani işçileşmesine yol açmaktadır. Kadınların evlilikle ilgili değişen tutumları, köylerde önemli bir toplumsal dönüşüm yaşanmasına ve köylülüğün, bir toplumsal kategori olarak itibar kaybına uğramasına yol açmaktadır (2017, s.834-836). Kadınların kentsel imkanları talep etmesiyle evlilik tercihlerinde yaşanan değişimler, erkeklerin işçileşmeye yönelmesiyle birlikte kırsal alanlarda evlilik örüntülerini de farklılaştırmakta, patriarkal düzende ve hane bazında örgütlenmede yaşanan biçim değişikliklerini göstermektedir.

Öte yandan, güncel görücü usulü evlilik verileri, günümüz Türkiye köylerinde yaşanan bir başka gerçeği ortaya koymaktadır. Sıklıkla akrabalarla gerçekleştirilen görücü usulü evlilik, uzun yıllar Türkiye'de yaygın görülmüş olmakla birlikte kentleşmenin ve modernleşmenin etkisiyle son yıllarda gittikçe uzaklaşan bir evlilik şekli olarak bilinmektedir. Batı Anadolu'da yer alan Örselli Köyü'nde yapılan bir alan araştırması, görücü usulü evliliğin köylüler tarafından geri kalmış, utanç duyulan, çağdışı bir âdet olarak görüldüğünün ifade edilmesine karşılık durumun hiç de öyle olmadığını ortaya koymuştur. Alanda geçirdiği uzun bir zaman diliminde araştırmacı, yaptığı gözlemler sonucunda köylülerin söylem ve pratiklerin farklılaştığını tespit etmiştir. Buna göre köyde görücü usulü evlilik yaygın olmakla birlikte köylüler, gerçekte modernlik ideolojilerine mesafeye yaklaşmaktadırlar (Hart, 2011, s.90-91).

Bir diğer güncel çalışma ise toprağını bir şekilde ekip biçmeyi sürdüren köylünün, dışarıdan gelen baskılara karşı kendini ayakta tutabilecek çareleri akraba dayanışmasıyla çözmeye çalıştığını göstermektedir. Sönmez'in Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan köylerinden yıllar önce kentlere göç eden fındık üreticilerinin köylerinde yaşayan akrabalarıyla dayanışmasını konu ettiği araştırma, hasat-harman dönemlerinde gerçekleşen böylesi bir dayanışmanın, işçileşme yoğunlaşsa da akrabalar arasındaki iletişim bağlarını güçlendirerek köylülüğün yeni ve farklı biçimlerde devamlılığına katkı sağladığını kanıtlamaktadır (2000, s.79). Bir başka ifadeyle denilebilir

¹⁴ Marshall Planı'nın devreye girdiği yıllarda Türkiye'deki köylerde bu plan kapsamında köylülere zirai aletlerin verilmesine yoğun ilgi gösterilir (Köymen, 2009, s.28). Turhan'ın araştırma yaptığı köylerde de benzer ilgi karşılık bulur fakat köylerden Ermenilerin gitmesiyle zirai işçi açığının artması, bu köylerde devlet eliyle hedeflenen gelişmelerin yaşanmasına engel teşkil eder. Dahası, köylerde makine bilgisi de bulunmayan köylüler olduğundan kullanılacak makinelerin gerektiğinde tamiri yapılamaz.

ki köylerde ve kentlerde yaşanan güncel gelişmeler, köylüleri, bir yandan tarımsal faaliyetlerden uzaklaştırıp göçle işçileşmeye yönlendirerek geçmişten beri süregelen nispeten bağımsız üretimden küresel piyasaya eklemektedir. Öte yandan köylülerin pazara bağımlılığının artmasının bir olumlu yanı olarak karşılıklı akrabalık örüntüleriyle şekillenen dayanışmanın yeni tarzlarda kır-kent yakınlaşması ürettiği söylenebilir. Yaşanan değişimler, klasik kırsal alan yaşamının biçim değiştirmesine neden olmakla birlikte kırsal alan yaşamının kentsel alan yaşamıyla birlikte ve aileyi de içine alan hane düzeyinde ele alarak değerlendirmeyi elzem hale getirmektedir.

Köyden kente göç ederek gıda sektöründe işçileşme deneyimi yaşamış, ardından da köylerine geri göç edenlere bakıldığında ise köylerden göç etme deneyimi yaşayanlarla diğerleri arasındaki ilişkiler kuşkusuz farklılaşarak dönüşüm geçirse de köylülüğün yeni sürdürülebilirlik örüntüleriyle karşılaşabilmektedir. Örneğin, İstanbul'a göçün ardından Kastamonu kırsalındaki köylerine geri dönmüş köylülerle kendi yaptığım alan araştırması bulguları, göç ettikleri kentlere “yabancı” kalma stratejisi güden köylülerin, özellikle de toprağı az olanların, kentlere göç etseler de emekli olduktan sonra köylerine geri dönüş yapmalarında tıpkı kentsel alanlara göç ederken de hedefledikleri daha iyi koşullarda yaşama fikri etkili olmaktadır. Masrafların kentte kıyasla daha az olması nedeniyle geçimin nispeten kolay olması, köyde temiz ve güzel bir doğa, köyün sakin ve huzurlu ortamı, besinlerin doğal olması gibi nedenler kentlerde aranılanın bulunamaması anlamına gelmektedir. Köylülerin kentsel alanlara göç deneyimleri, köye geri dönme hedefiyle gerçekleşen göçlerin öyle de sonlandığını göstermektedir. Kentle temas ve işçileşme, köylülerin köyle ilişkilerini olumsuz etkilememiştir. Bunun nedeni, kente “yabancı” kalan köylülerin akrabalık bağlarının güçlü olmasıdır. Köyde akraba evliliklerinin, özellikle köyde beslenme, misafirlik, törensel pratikler özelinde akrabalık bağlarının sıklaşmasında ve köylülük faaliyetlerinin sürdürülebilmesinde ayrı bir yeri bulunur. Bu bulgular, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kırsal alanlarda sıkça karşılaşılan bu tür evliliklerin, kırsal alan birlikteliğinin hâlâ ana unsurlardan biri olduğunu göstermektedir. Özetle, köylülük giderek daha fazla oranda işçileşmiş görünse de hane, aile emeğinin temel birimi olarak anlamını korumakta ve toplumsal birlik, hane ve köy içinde yeniden üretilerek sürdürülmektedir (Topdemir Koçyiğit, 2017).

Sonuç

Pazar, piyasa, küresel sermaye ve neoliberal politikaların birçok açıdan köylülüğü dönüştürdüğü günümüz koşullarında kentsel alanın da etkisiyle köylülük, göç, kentsel alan deneyimleri ve işçileşme gibi pek çok deneyimin ardından biçim değiştirmektedir. Yaşanan göç hareketlilikleriyle birlikte köylülüğün nasıl dönüştüğünün daha iyi anlaşılabilmesi açısından kuşkusuz birçok araştırmanın odaklandığı gibi bir yandan tarihsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel yönlerinin bir arada düşünülerek değerlendirilmesi önemlidir. Öte yandan Türkiye’de köylülükle ilgili yapılan çalışmalar, nispeten Türkiye’nin özgün kültürel yapısına ve farklılıklarına odaklanmış olsa da kırsal ve kentsel alanı birbirine bağdaştıran akrabalık kurumunun iç dinamiklerine odaklanmak da çarpıcı sonuçlar ortaya koyacaktır.

Türkiye’de köylerden kentlere göç edenlerle köylerde kalan akrabaların arasında gerçekleşen yardımlaşma ve dayanışma, alana çıkan birçok araştırmacının hemen fark edebileceği bir örüntüdür. Kır-kent arasındaki bu ilişkinin gerçekleşmesinde, akrabalık bağlarının ağırlığının olduğu da yaygın kabul görür. Köylerde yaşayan akrabalarından sağlanan yıllık besin katkısı, şüphesiz ki kentsel alanlarda ucuz işgücü/emek¹⁵ girdisi/dar gelir kaynağı ile yaşayabilmeyi olanaklı hale getirir. Benzer şekilde, köylerde ücretsiz işgücünün karşılanmasında ise hasat-harman dönemlerinde kentsel alanlarda yaşayan akrabaların desteği hane düzeyinde tarımsal üretimi

¹⁵ Köylü ekonomisinde harcanan emek, cari para birimiyle ölçülemez, ifade edilemez. Bu “emek çabası” olarak ifade edilebilir (Wolf, 2000, s. 34).

olanaklı hale getirir. Tam da bu nedenle, artık kentsel yaşamdan ayrı düşünülemez olan köylülüğün geleceğine yönelik tartışmaları, akrabalığı da dahil edecek şekilde çok boyutlu ele almak daha da anlam kazanmaktadır. Zira günümüzde de köy içi veya akraba evlilikleri, akrabalık bağlarının sıklaşmasında ve köylülük faaliyetlerinin sürdürülebilmesinde ayrı bir yer de tutabilmektedir. Yani, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kırsal alanlarda sıkça karşılaşılan bu tür evlilikler, hala kırsal alan birlikteliğinin ana unsurlardan biri görünmektedir.

Bu makalede, geçmişte olduğu gibi günümüzde koşullarında da hane örgütlenmesinin, köylerde toplumsal birlikteliğin kurucu unsuru olarak ve ev, toprak ve aile bileşenleriyle birlikte köylerde birleştirici anlamlarını korumaya çalıştığına değindim. Öyle ki güncel araştırmalar, köylülüğün sürdürülebilirliğinde akrabalığın hala oldukça önemli bir unsur olduğunu ve hane düzeyinde gerçekleştirilen tarımsal üretimin giderek azalıp biçim değişirse de mevcut haliyle kentsel alanlardaki akrabalık ağlarıyla ayakta durmaya çalıştığını göstermektedir. Makale, kırsal alan göçüyle ilgilenen araştırmacılara köylülüğün günümüzdeki dönüşümünü daha iyi anlayabilmek için hem klasik araştırmalara dikkat çekerek bir hatırlatma hem de güncel araştırma bulgularına yer vererek her ikisini birlikte değerlendirebilecek bir olanak sunabilir. Kırsal toplulukların sosyal ve kültürel dünyasına yakından bakmaya öncelik vererek köylülük hakkındaki güncel tartışmalara katkıda bulunmaya gayret ettiğim makalenin, kırsal alan yaşamının ve köylülüğün biçim değiştirdiği ve kır ve kentin birçok açıdan içiçe geçtiği günümüzde kır ve kenti birlikte ele alınarak çok daha derinlikli araştırmaların yapılmasının elzem olduğuna dikkat çekmesini umuyorum. Nihayetinde de günümüzde köylülerin, aile, akrabalık ve soyla ilişkili olarak toprağa dair anlam üretimlerinin nasıl farklılaştığı bunun da köyden göç etme ve köylülüğün işçileşmeye dönüşmesinde nasıl bir etkisi olduğuna yönelik sorular çoğaltılarak yapılacak güncel çalışmalar, köylülüğün güncel koşullarına yönelik çarpıcı veriler oluşturabilecektir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016) *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Akkayan, T. (1980). Türkiye’de kırsal alan çalışmaları ve kırsal alan antropolojisi. *A.Ü. DTCF Antropoloji Dergisi*, 12, 121-138.
- Akkayan, T. (2003). Türkiye’de iç göçler ve sorunlar. *Antropoloji*, 15, 30-61.
- Altuntek, N.S. (2001). Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 17-28.
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş tarımın sonu ve yeni köylülük?. *ODTÜ Geliştirme Dergisi* 43, 43-63.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara köyleri üzerine bir araştırma*. Ankara: Uzluk.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. A.Kuyaş (Haz.).4.baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Bulut, M., ve Dinçmen, S. (2021). Geriye dönüş üzerine bir araştırma. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 4(7), 8-18.
- Chayanov, A.V. (1925). *The theory of peasant economy*. Moscow: Illin Irwin.
- Eren, Z.C. (2017). Köylülüğün itibar kaybı: Bakırçay Havzası dağ köylerinden kadınların anlatıları ve kırsal dönüşüm. *Praksis* 43, s.811-838. Ankara: Dipnot Yay.
- Delaney, C. (2009). *Tobum ve toprak: Türk köy toplumunda cinsiyet ve kozmoloji*. 2.baskı. (S.Somuncuoğlu ve A.Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yay.
- Demirkaya, Y. ve Koç, M. (2017). 6360 sayılı kanun ile birlikte mahalleye dönüşen köylerde değişimin katılım açısından muhtarlığa etkisi: Menteşe ve Seydikemer ilçeleri üzerinden bir değerlendirme. *Strategic Public Management Journal*, 3(6), 124-149 DOI: 10.25069/spmj.342576
- Erdentuğ, N. (1956). *Hal Köyünün etnolojik tetkiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Erdentuğ, N. (1971). *Sün Köyünün etnolojik tetkiki*. 2.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gamst, F.C. (1974). *Peasants in complex society*. Newyork: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Güreşçi, E. (2010). Türkiye’de kentten-köye göç olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77-86.
- Hart, K. (2011). *Modernliği dokumak: Bir Batı Anadolu köyünde hayat, aşk, emek*. E. Gen (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yay.

Hobsbawm, E. J. (1996). *Aşırılikler çağı*. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Sarmal Yay.

Kayaalp, E. ve Karsak, B. (2018). Antropolojide tarım ve köylülük”. A. Bartu Candan ve C.Özbay (Ed.), *Kültür denen şey*. s.82-101. İstanbul: Metis Yay.

Keyder Ç. ve Yenal Z. (2015a). Bir köy vardı uzakta... Ç. Keyder ve Z.Yenal (Ed.), *Bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. s.13-48. İstanbul: İletişim Yay.

Keyder Ç. ve Yenal Z. (2015b). Değişen köyler ve tarım tartışmaları. Ç. Keyder ve Z.Yenal (Ed.), *Bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. s.169-190. İstanbul: İletişim Yay.

Köymen, O. (2009). Kapitalizm ve köylülük: Ağalar-üretenler-patronlar. *Mülkiye*. XXXIII (262), 25-39.

Önal, N.E. (2017). Tarım ve köylülük sorunlarına dair bir tartışma çerçevesi. *Praksis* 43, s. 727-739. Ankara: Dipnot Yay.

Özbudun S. ve Uysal G. (2012). İktisadi antropoloji. S. Özbudun ve G. Uysal (Ed.), *50 soruda antropoloji*. s.93-119. İstanbul: Bilim ve Gelecek Yay.

Shanin, T. (1971). *Peasants and peasant societies*. UK: Penguin Books.

Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. (2014). Türkiye’de göç çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1(1), 1-10.

Sirman, N. (2001). Sosyal bilimlerde gelişmecilik ve köy çalışmaları. *Toplum ve Bilim*, 88, 251-254.

Stirling, P. (1966). *Turkish village*. Newyork: John Willey and Sons, Inc.

Sönmez, A. (2000). Aile dayanışması ve kırsal ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde fındık üretimiyle bağlantılı aile dayanışması üzerine niteliksel bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 61-80.

Topdemir Koçyiğit O. (2017). Köyde değişen kültürel bir öge olarak beslenme organizasyonu ve “kadın”. G.Şimşek, M.Aslan, İ.Erdoğan, A.Can ve B.Erat, (Ed.), *Kültürel miras ve kadın*. s.129-141. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

Turhan, M. (1969). *Kültür değişimleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

TÜİK. (2021). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2021*. Erişim Tarihi: 06.05.2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2021-45500>

Van der Ploeg, J. D. (2012). *The new peasantries: Struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*. Routledge.

Wolf, E. (2000). *Köylüler*. A. Sönmez (Çev.). Ankara: İmge Yay.